

Z červené knihy našich měkkýšů - je ohrožen vřetenec horský?

Vojen Ložek

Vřetenec horský — *Pseudofusus varians* (C. Pfeiffer, 1828) — z druhově bohaté čeledi závořnatkovitých (*Clausiliidae*) patří u nás k poměrně vzácným druhům, neboť má pozoruhodně rozdrobený areál v montánním až supramontánním stupni některých pohoří, kde žije v lesích přirozeného složení. V této souvislosti může vyvstát otázka, do jaké míry je vlastně ohrožen, když žije v tak odlehklých horských polohách. Vezme-li však v úvahu, že právě v těchto výškách se dnes stále více projevují neblahé vlivy průmyslových imisí a že jedním z hlavních míst jeho výskytu je hřebenová oblast Krušných hor, nutno uznat, že zařazení do červené knihy je na místě.

V rámci své čeledi patří vřetenec mezi drobné druhy: má 9,0–9,5 mm vysokou a 2,2–2,3 mm širokou levotočivou ulitu válcovitě vřetenovitěho tvaru, složenou z ± 10 slabě klenutých závitů. Stěny jsou značně průsvitné, vysoce lesklé, pokryté tupými, poněkud nepravidelnými žebírky, barvy tmavěji i světleji rohové; nezřídka mají olivový až zelenavě bezbarvý odstín. Hruškovitě eliptické ústí má naspodu dobře patrný žlábek — járek. Obústí s bělavým pyskem je odloupené, souvislé. Význačné je ozubení: horní deska je spíše spirální, dolní leží vzadu a na obústí vyběhá jen drobným záhybkem, zato na mezeře deskové bývají 2–3 záhybky. Hltanový úsek má silný bělavý mozol, který p. dél járku vysílá dovnitř silný dolní záhyb. Hlavní záhyb je krátký a pod ním bývá kraťouchý záhybek jako zbytek chybějící příčky srpovitě. Na týlu ústí vystupuje zřetelný oranžový až bělavý návalek, naspodu brázda a vyniklý hřeben.

Od podobně velkých druhů čeledi *Clausiliidae*, kterým se celkovým vzhledem na první pohled značně podobá, se vřetenec odlišuje chyběním příčky srpovitě v ústí, lesklým tupě žebrenatým po-

vrchem a obvykle i světlou barvou. Tyto znaky nutno brát v úvahu zejména ve srovnání s druhem *Clausilia cruciata* Stud., s nímž často žije pohromadě a který je zhruba stejně velký.

Vřetenec horský byl donedávna řazen do rodu *Fusus* Fitzinger, 1833, z něhož ho na základě podrobných anatomických studií vyřadil teprve H. Nordsieck (1977) jako zástupce nově stanoveného rodu *Pseudofusus*. Těžiště jeho rozšíření leží v Alpách, zejména Východních, ovšem ani zde není výskyt ani zdaleka souvislý. Většina mimoalpských nalezišť se nachází na československém území. V oblasti České vysočiny je vřetenec již dlouho známý z vyšších poloh Krušných hor, a to zhruba v úseku od Božího Daru po Cínovec. Většina údajů o rozšíření v našich Karpatech pochází až z poválečných let. Souvislejší areál má ve východní části Nizkých Tater od Pálenice nad Svariněm po Královu hoř. Od Važce až na jižní svahy nad údolím Hronu. Na jih od Hronu se vyskytuje ve vrcholové oblasti Poľany, Klenovského Veporu, Muráňské planiny a nejdále na východ pak na Ondrejsku ve Slovenském ráji. Výskyt na Smrku v Beskydech, jakož i několik málo bodů na jižních svazích Vysokých Tater, má izolovaný charakter. Ověření zasluhují údaje od Kremnice a Harmance, kde nověji nebyl vřetenec v širším okolí zjištěn, což platí i pro další rozlehlá území v Nizkých Tatrách, Velké i Malé Fatře, takže dnes lze pokládat za jisté, že výskyt v Západních Karpatech jsou značně nesouvislé.

Jak uvedeno, žije dnes vřetenec v montánních a supramontánních lesích přirozeného složení. Zejména většina slovenských výskytů leží kolem 1 000 m a výše. Zdržuje se nejčastěji pod krou starých kmenů a pařezů ve společnos. i druhů jako *Clausilia cruciata* Stud. nebo *Discus ruderratus* (Fér.). Tu a tam se však objeví i na skalách, např. na vlhkých

věžích z andezitových aglomerátů na jižní rozsoše Ždiaru nad Hrochovskou dolinou na Poľane nebo ve skalním kotli Martalúzka na Králové hoři, kde žije dokonce v trsech lomikamene *Saxifraga paniculata* na rulových skalách nad lesní čarou. Je to druh citlivý k lidským zásahům. Proto holoseče a změna porostů na stejnověké kultury jeho populace decimují.

Fosilní nálezy z jeskyně Dudlavá skála na úpatí Králové hoře a v jeskyni na srázu Malé Stožky dokládají, že v klimatickém optimu holocénu, kdy v těchto místech rostly vlhké smíšené pralesy, sesupoval do poněkud nižších poloh než dnes. Jeho areál se od té doby zřejmě značně zúžil. Z našeho území pocházejí i první doklady o jeho výskytu v pleistocénu, a to z posledního interglaciálu v Bojniciích (hradní kupa) a ze středopleistocenního interglaciálu na Mnichu u Liskové na Lipově. Vlhké prostředí interglaciálních pralesů mu zřejmě umožnilo sestoupit do daleko nižších poloh, než žije dnes.

V současné době by bylo třeba pozorně sledovat výskyt v Krušných horách a na Smrku, kde lesy silně postihly kyselé imise. Daleko lépe je na tom středoslovenský areál, zejména na jih od Hronu, ovšem i zde lze pozorovat některé příznaky imisních vlivů. I když dosavadní malakologické zkušenosti ze zamořených oblastí, např. z Českého středohoří, ukazují, že lesní malakofauna zatím imisím poměrně dobře odolává (na rozdíl od fauny otevřených ploch, kde jsou škody znatelnější), přece u tak chulostivého druhu, jako je vřetenec, lze očekávat urychlený ústup. Ten by se měl sledovat v užších stanovištních souvislostech, tj. žije-li populace na dřevě nebo na skalním substrátu s ohledem na jeho zás. by účinných bází, především uhličitanu vápenatého. Kolik jeho populací v Krušných horách dnes asi již patří minulosti?

Vlevo mapa rozšíření vřetenec horského na území Československa (oblasti výskytu tečkovaně). Vpravo vřetenec horský (*Pseudofusus varians*) z údolí nad Rýzmberkem v Krušných horách (velikost 9,5:2,35 mm); v ústí je zřetelně vidět mozol prodloužený směrem dovnitř v nepravý dolní záhyb hltanový. Foto + J. Brabenc

